

Alegeri fără prezență și proteste fără limită

■ CRISTIAN PÎRVULESCU

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

The article represents an analysis of the Romanian political and social space. It captures a series of phenomena that have formed a background for the 2016 parliamentary elections and marked the post-election evolutions as well. It is the development of a culture of protest, a manifestation of active civic indignation, which has demonstrated its political effectiveness and managed to put the old parties into a confusion. The article also draws attention to the insinuation of illiberal ideas into Romanian political life.

Keywords

protest participation; illiberalism; civic indignation

• Mișcările de protest care
• au încununat prima
• lună de la instalarea
• guvernului Grindeanu nu pot fi
• explicate doar prin prisma reductivistă
• a luptei anticorupție sau, și mai
• simplist, ca o reacție de contestare a
• victoriei social-democraților la alegerile
• legislative din 11 decembrie 2016: ele
• sunt manifestarea unei noi forme de
• participare politică, facilitată de noile
• media, *participarea protestară efecace*.
• Participarea electorală, formală,
• condiționată și lipsită de vigoare în
• ce privește la alegerile parlamentare,
• așa cum o știm deja încă din 2004
• este completată de o altă formă
• de participare politică, protestară
• și efectivă, tot așa cum democrația
• reprezentativă este complementară
• unei *democrații directe conectate*.
• Oricum, privind retrospectiv ultimii cinci
• ani, ceea ce a caracterizat mișcările de
• protest românești de după 2012 a fost
• *eficacitatea politică* a acestora. Deja,
• criza politică și demisia guvernului Ponta
• provocate de manifestațiile de protest
• care au urmat incendiului tragic de la
• Clubul Colectiv din 30 octombrie 2015
• atrăgeau atenția și dincolo de granițele
• României asupra eficienței politice
• imediate a mobilizării „indignaților”
• români. Se preciza astfel un pattern
• al mișcării de protest românești, acela
• al *impactului indignării civice active*
• asupra schimbărilor politice imediate.

Dar, fără apariția și dezvoltarea unei culturi a protestului o astfel de mișcare nu ar fi fost posibilă.

Cultura protestului pare oarecum nefirească într-o țară de tradiție religioasă-ortodoxă¹ a avut nevoie de un cadru favorizant de dezvoltare. Acesta a fost creat încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea de emergența unui liberalism care dintru început s-a dorit și manifestat pro-european. Viziunea ortodoxei, peremptorie, emanată dinspre biserica ortodoxă (care a jucat și joacă din nou de mai bine de două decenii rolul oficios de biserică de stat) se impune nu doar religios, ci și cultural și politic. Iar indignarea civică, care traduce în practică cultura protestului, exprimă un ser de atitudini politice mai degrabă contrare tradiției ortodoxe. Această viziune, care denotă orientarea către valori de tip liberal a unei părți dinamice a societății românești își găsește rapid forma de exprimare în protestul stradal. Și chiar dacă Biserica Ortodoxă s-a manifestat în favoarea cererilor manifestanților din februarie 2017, aceasta se repliase deja de mult, ca și cea mai mare parte a clasei politice, în spatele unui iliberalism² discret – diferit în formă, dar nu și în esență, de cel promovat în Ungaria de Viktor Orban sau în Rusia de Vladimir Putin.

Ciclicitatea protestelor din secolul al XIX-lea îi provoca la Ion Luca Caragiale o ironie acidă³ care trăda interesul politic al conservatorilor români de a anula sau încetini toată această efervescență socială și politică. Dacă conservatorii au dispărut odată cu votul universal după primul război mondial, în schimb ideile lor au rămas și constatăm astăzi că au tras un profit imens de pe urma talentului literar al marelui dramaturg. Păstrând proporțiile, cam cu același tip de ironie încercă și politicienii sau comentatorii politici de astăzi, care vorbesc cu condescendență despre „tinerii frumoși și liberi”, cu scopul de a ridiculiza mișcarea de protest a clasei de mijloc urbane. Dar așa cum mișcările de protest istorice se nutreau din neîmplinirea obiectivelor politice și sociale ale revoluției române de la 1848 (sincronă și influențată de cea franceză din 1848), tot astfel „indignarea” actuală se raportează la revoluția de la 1989 ca la un moment fondator al noului regim, ca la un reper, dar totodată ca la un simbol al schimbării. Descalificarea revoluției din 1989 este, și din acest motiv, o prioritate împărtășită de toți cei ce se regăsesc în iliberalismul ambiantal.

Majoritatea politicienii români, obișnuiți să manevreze masele electorale și profitând de cronicul absentism electoral românesc, par să considere mișcările de protest ca fenomene politice conjuncturale. Ba unii, puțin dispuși să analizeze lucid situația politică a țării, se lansează în difuzarea teoriei conspirației străine, occidentale, în general dar mai ales americane. Și cum ceea ce s-a numit „mișcarea de la Colectiv” și care a consacrat internațional „indignarea” bucureșteană a dovedit eficiența politică a protestului ca mijloc de presiune, *delegitimarea protestului* a devenit un obiectiv politic în sine. După alegerile din decembrie 2016 se părea, la o lectură superficială a rezultatelor, că operațiunea a reușit. Majoritatea

1 Etimologic, dar și filosofic, ortodoxia – *orthós* (drept) și *doxa* (opinie) – se referă la supremația absolută a dogmei.

2 În articolul în care lansa conceptul acum două decenii (*Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6 – Nov. – Dec., 1997), Fareed Zakaria definea democrația iliberală ca fiind „ o democrație fără liberalism constituțional care produce regimuri centralizate, eroziunea libertății, competiție etnică, conflict și război.” Într-un articol din Washington Post din 29 decembrie 2016 Zakaria revenea “Acum, după două decenii constatăm că democrația iliberală progresează. În multe locuri în care voturile erau numărate statul de drept respectul minorităților, libertatea presei și alte asemenea tradiții încep să fie ignorate sau supuse abuzurilor. Astăzi mi-e teamă ca asistăm la progresul democrației iliberale chiar în Statele Unite.”

3 În piesa de teatru *Conu Leonida față cu reacțiunea* caricaturiza fricile micii burghezii bucureștene pentru a compromite agenții schimbării liberale, iar în nuvela *Cum poate cineva deveni revoluționar* și om politic ..? satiriza participarea micilor meseriași la mișcările de protest pentru a pune sub semnul întrebării integritatea lor intelectuală și morală.

parlamentară era categorică (PSD obținuse 47% din mandatele și cu aliații săi a reușit, fără probleme, să obțină 52% de mandate pentru formarea guvernului, pe când adversarii săi de la Partidul Național Liberal (PNL) nu au depășit 20%) și în fața acestei situații protestul civic ar fi trebuit să nu dispară din pasaj. Cu atât mai mare a fost surpriza politicienilor majorității parlamentare în fața mișcării de protest din februarie 2017 cu cât nimic, în logica tradiționalei politici românești, nu ar fi trebuit să suscite o astfel de mobilizare. Însă totul începea mai devreme cu cinci ani, cu mișcările de protest de mai mică amploare (maxim 10.000 de participanți) din ianuarie-februarie 2012, continuate de marile manifestații ecologiste din septembrie 2013 și manifestațiile „electorale”⁴ de la cele două tururi de scrutin ale alegerilor prezidențiale din noiembrie 2014. În ianuarie 2012 și noiembrie 2015 mișcările „indignaților” români au provocat căderea a două guverne, guvernul Boc (2012) și guvernul Ponta (2015), în vreme ce în septembrie 2013 au reușit să împiedice adoptarea legislației anti-ecologiste privind exploatarea minieră de la Roșia Montană, iar în noiembrie 2014 au contribuit la realizarea alternanței prezidențiale și a instalării unei prime coabitări, „de catifea” între Klaus Iohannis, nou ales președinte al României și Victor Ponta primul-ministru în funcție învins categoric în alegeri.

Înfrângerea lui Victor Ponta, dat învingător de sondajele de opinie până în ultimul moment, dovedește cât de șubredă este de fapt majoritatea PSD. Și, apropos de sondaje de opinie, poate merită să ne amintim de conferința mereu actuală a lui Pierre Bourdieu, *L'opinion publique n'existe pas*⁵, în care acesta explica – aproape evocându-l pe Platon cu teoria sa a adevărului (*épistémè*) care se opune opiniei (*doxa*) – că a cere opinia publicului despre subiecte asupra cărora acesta nu a reflectat și pe care nu le cunoaște nu contribuie în niciun fel la cunoaștere. Sondajele de opinie, ca și bursa, nu reflectă o „realitate”, ci o stare de spirit aflată într-o continuă evoluție. Democrația reprezentativă pare mai degrabă o reflecție politică a ordinii economice și culturale capitaliste decât o formă de stimulare a unei participări active cetățenești. Ori, așa cum capitalismul competitiv și piața liberă și-au găsit în alegerile complete corolarul lor politic, tot astfel bursa ca reflecție a unei stări de spirit privind economia își găsește corolarul în sondajele de opinie.

După aparenta epuizare a elanului „mișcării de la Colectiv”, odată cu demisia, ca un fel de sacrificiu ritual pentru potolirea opiniei publice, a lui Victor Ponta, se părea că vechea politică poate să revină. Dar manifestații nu urmăriseră să provoace demisia cuiva ci să dovedească că pot controla jocul politic și că-și pot oricând manifesta puterea. O putere, așa cum o numea Vaclav Havel, a celor „fără de putere”.

Ceea ce a intrat în istorie sub denumirea de „mișcarea de la Colectiv” a reușit să pună partidele-sistem în derută. Alegerile din decembrie 2016 au dovedit că PNL, aflat oricum în derută ideologică după încercarea nereușită de a fuziona liberalismul PNL cu conservatorismul oportunist al PDL, a simțit primul consecințele primind doar 20% din voturi față de un potențial de 30-35%. Precum în Franța la alegerile prezidențiale și parlamentare din 2017 sau în Spania la alegerile legislative în 2015-2016 și în România și-a făcut apariția pe scena politică un partid care se revendică de la „indignare”: *Uniunea Salvați România* (USR). Acest partid, care seamănă mai mult cu *Ciudadanos*⁶ spaniol decât un *Podemos* sau o *La France insoumise* nu pare să reușească să catalizeze spiritul „indignării”. Asta nu l-a împiedicat să

4 Protestele romanilor din diaspora de la birourile de vot din străinătate, insuficiente față de numărul mare de votanți și marea mobilizare pentru un vot de protest de pe rețele sociale.

5 Conferință ținută de Bourdieu la *Noroit* (Arras) în ianuarie 1972 și publicată în *Les Temps modernes*, n°318, janvier 1973 (pp. 1292-1309).

6 Partid care se revendică de la manifestațiile de protest ale indignaților din 2011 și care se deosebete de *Podemos* prin mesajul său centrist.

pună partidul președintelui Iohannis în dificultate la alegerile parlamentare. Dacă la alegerile locale din iunie 2016 PNL primise 32% din voturi, la cele legislative din decembrie a primit cu 12% mai puțin. Dar nu doar USR a contat. Căci, încetul cu încetul, un set de idei iliberale își făcuseră deja loc în viața politică românească, iar PNL, chiar dacă a cochetat cu ele, nu părea să aibă și acordul președintelui Iohannis. De la nominalizarea unui naționalist radical cu simpatii legionare precum Marian Munteanu pentru Primăria Bucureștiului (nominalizare retrasă doar în urma protestelor virulente ale unor organizații ale societății civile prodemocratice) la încheierea acordului cu Coaliția pentru familie în vederea sprijinirii demersurilor acesteia pentru modificarea Constituției într-o direcție contrară drepturilor omului, PNL a părut din ce în ce mai mult tentat de iliberalism.

România și influența iliberalismului ambiant

Nu este deloc întâmplător că în februarie 2017 un sentiment democratic, pe care politicienii l-au ignorat, a cuprins partea activă a opiniei publice. Politicienii, depășiți de evenimente, s-au confruntat cu o contestare a puterii ca putere. În aceste condiții, riscurile instabilității politice cresc. Și vor fi cu atât mai mari cu cât, sub imperiul „urgenței” – atât în literă cât și în spirit – reguli, scrise și nescrise, ale statului de drept au fost încălcate.

Dar acesta s-a întâmplat pentru că au fost create condițiile unei evoluții iliberale de tipul celei din Ungaria lui Viktor Orban. În plin an electoral 2016, o campanie furibundă de instigare a unei părți a societății împotriva organizațiilor neguvernamentale care militează pentru apărarea drepturilor omului, a democrației, a mediului, dar și a mișcărilor de protest ale „indignaților” români, a fost declanșată. Așa numita mișcare anti-Soros, chiar dacă nu este nouă în România, este perfect sincronizată cu campanii asemănătoare desfășurate mai întâi de regimul autoritar al lui Vladimir Putin și apoi extinse în întreaga regiune. Deja prezentă în anii '90 ai secolului trecut, campania anti-Soros nu mai pare inspirată de mitologia antidemocratică a național-comunismului nostalgic al facțiunii național-comuniste a fostului regim totalitar ci de iliberalismul din regiune. Simultan acestor campanii, o mișcare „pentru familia tradițională” s-a extins dinspre Rusia putinistă, spre zona statelor antiliberale (Ungaria, Polonia, Croația, Slovacia, Cehia), dar și spre România. Iar cele două campanii s-au contopit în plin an electoral creând condițiile unei evoluții spre iliberalism. Dacă România, ca și Bulgaria, de altfel, nu a făcut drumul spre iliberalismul manifest al Ungariei sau Poloniei, s-a întâmplat doar datorită „mecanismului de verificare și control” prin care Comisia europeană monitorizează, cu eficiență, încă de la aderare, funcționarea statului de drept din cele două țări.

După modelul putinist al atacului direct împotriva libertății de exprimare, pus în aplicare prin legea cu privire la „agenți străini”, și în România ong-urile critice au fost supuse atacului. Între partide parlamentare PSD s-a situat în primul rând al campaniei îndreptate împotriva organizațiilor societății civile prodemocratice, membri marcanți ai săi, precum Liviu Dragnea, președintele partidului sau fostul prim-ministru Victor Ponta, susținând public campania împotriva „oamenilor lui Soros” Când, în plină campanie electorală, în toamna anului 2016, partidele nu au obiectat nimic, ci au întreținut confuzia în jurul valorilor liberale, deja democrația liberală fusese pusă între paranteze.

La această stare de spirit s-a adăugat și naționalismul radicalizat, stimulat și de o intervenția „sinceră” a lui Viktor Orban în campania electorală din România. Acesta urmărirea să pună în defensivă sau chiar să reducă la maximum ceea ce Budapesta consideră a fi un pericol pentru regiune, liberalismul românesc. Și, odată cu venirea majorității PSD-ALDE acest scop pare să fi fost atins. Când a declarat, cu doar câteva zile înaintea scrutinului din 11 decembrie 2016, că pe 1 decembrie

maghiarii nu au nimic de sărbătorit⁷ Viktor Orban urmărea să provoace naționaliștii și să inhibe liberalii. Și cum deja la sfârșitul lunii noiembrie 2016 ministerul de externe maghiar interzisese, pentru prima dată după 1990, reprezentanților din misiunile diplomatice ale Ungariei din străinătate să participe la festivitățile organizate de reprezentanțele României cu ocazia zilei naționale, subiectul ajunsese, încă înainte de declarația lui Orban la un public larg. Această atitudine a generat o previzibilă reacție naționalistă și o critică furibundă la adresa guvernului tehnocrat susținut de președintele Iohannis, acuzat că ar fi lipsit de vigoare față de „dușmanii patriei”, ceea ce a făcut ca Transilvania, regiune care vota tradițional cu PNL și căruia președintele Iohannis i-a datorat cea mai mare proporție de voturi în noiembrie 2014, să voteze pentru masiv cu PSD.

Încă înainte de alegerile din decembrie 2016, dar după aceea cu și mai multă forță – o altă temă iliberală s-a impus, cea a semnificației politice a votului. Deși cu cele 3.200.000 de voturi obținute de alegerile din 11 decembrie 2016 PSD se afla sub scorul obținut de Victor Ponta la primul tur al alegerilor prezidențiale din noiembrie 2014 (3.800.000 de voturi), acesta își afirma încă din primul moment dreptul de a governa integral asupra României. PSD considera că doar scorul obținut în alegeri – și acesta luând în considerare doar procentele, nu cifrele absolute – era suficient pentru a se revendica drept reprezentantul legitim și unic al „poporului”. În acest sens, discursul de victorie al președintelui PSD, Liviu Dragnea, s-a dorit amenințător. Și nu doar la adresa președintelui Iohannis, care a fost aproape deschis amenințat cu suspendarea dacă nu va coopera, dar și a celor care ar avea o altă viziune. În același timp acest discurs nu a conținut nici o referire la UE, stat de drept sau drepturile omului, în schimb a fost enunțată o stranie asigurare dată, condiționat economic, „aliaților”.

Dacă iliberalismul este deja prezent în această abordare – în viziunea iliberală „clasică” a lui Viktor Orban suveranitatea votului popular stă înaintea „liberalelor” drepturi ale omului – conflictul legitimităților, astfel promovat, anticipa deja o coabitare conflictuală și, implicit, o perioadă de instabilitate politică. Logica cifrelor era clară: cele 6.200.000 de voturi, cât a obținut Klaus Iohannis la turul al doilea al alegerilor prezidențiale, sunt mai mult decât cele 3.200.000 (cât a obținut PSD) sau 3.600.000 (cât totalizează voturile obținute de majoritatea parlamentară formată cu Alianța Liberalilor și Democraților ALDE). De altfel, majoritatea parlamentară deține 51,67% din mandate la Senat și 51,09% la Camera Deputaților. Votul nu este însă decât un instrument în atingerea unor principii sau valori. Prin vot se poate susține atât democrația, cât și contrariul ei.

⁷ Aflat într-o vizită la Satu Mare, în nordul României, Orban a declarat, după agenția de presă Agerpres „în 1 decembrie maghiarii nu au ce celebra; este o atitudine onestă și față de romani; măcar nu îi mințim”.